

4. ЕКОНОМІКА, ПЛАНУВАННЯ ТА УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗІ

УДК 330.342

*Доц. Г.Я. Аніловська, д-р екон. наук – Львівська
комерційна академія*

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА ДЕРЖАВНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Досліджується роль держави в процесі соціально-економічних перетворень. Аналізуються основні напрями урядового втручання в економіку та способи керуючого впливу на господарський розвиток.

Assist. prof. G.Ya. Anilovska – L'viv commercial academy

Economic and social nature of state enterprise

The value of the state is probed in the process of socio-economic transformations. Basic directions of governmental interference are analysed with an economy and methods of managing influence on economic development.

Проблема визначення ролі держави в процесі соціально-економічних перетворень є однією з основних проблем, вирішення якої дає змогу ефективно та цілеспрямовано здійснювати соціально-економічний поступ. Виражаючи суспільну волю і керуючись вимогами поступу, вона відіграє активну і важливу роль, виступаючи як ініціатором, так і провідником прогресивних зрушень. Це досягається шляхом цілеспрямованих впливів на соціально-економічні процеси, втручанням у господарське життя.

Одним з напрямів вирішення цієї проблеми є використання державного підприємництва. Державне підприємництво є одним із способів урядового втручання в економіку. Розрізняють два основних способи керуючого впливу держави на господарський розвиток. Перший – це державне регулювання бізнесової діяльності за допомогою встановлення "правил гри" та цілеспрямованих дій методами кредитно-грошової, фінансової чи соціальної політики. Воно здійснюється переважно прийомами непрямого економічного діяння. Другий – це державне підприємництво, як спосіб безпосередньої участі держави у суспільному відтворенні.

Феномен державного підприємництва відомий давно. Перейшовши крізь різні перипетії – згорання та розширення, – він утвердився в сучасних економічних системах як необхідний атрибут. Саме він становить матеріальну базу існування держави, забезпечує виконання покладених на неї обов'язків, зокрема з управління економікою.

Серед економістів немає єдності щодо трактування терміну "державне підприємництво". Це пояснюється як широким спектром сфер діяльності державного підприємництва, так і різним розумінням суті такої діяльності. До цього необхідно додати ще недостатню опрацьованість концепції державного підприємництва. Базовою вважається теорія німецького економіста Р. Ліфма-

на, викладена в праці "Теорія форм підприємництва". Він аналізує суспільні інституції, що функціонують на основі державної власності, поділяючи їх на три групи [1, с. 20-21]. До першої відносяться "суспільні утворення" (öffentliche Anstalt), що мають за мету підтримання загальних умов існування держави. Вони жодним чином не пов'язані із питаннями рентабельності і функціонують незалежно від економічних засад ("мінімізація витрат – максимізація ефекту"). До них відноситься державний апарат, військо, поліція тощо. Другу групу становить "суспільне господарство" ("öffentliche Wirtschaft"). Господарюючі тут суб'єкти вже керуються економічними засадами, проте їх діяльність спрямовується не на отримання максимального прибутку, а на забезпечення суспільної користі. Обидві цілі є несумісними і тому вони змушені жертвувати першим заради другого. Підприємства цієї групи реалізують свої товари і послуги за цінами, що тільки покривають їх витрати, тобто за цінами компенсування собівартості. До таких підприємств відносяться пошта, телеграф, комунальні заклади, центральний банк. І, нарешті, третю групу становлять "суспільні підприємства" (öffentliche Unternehmung). Їх особливістю є те, що вони базуються на суспільній власності, володіють власним капіталом і налаштовані на отримання прибутку. На таких засадах функціонують шахти, рудники, лісництво, транспорт. За цією класифікацією державне підприємництво представлене тільки інституціями третьої групи. Адже суть підприємництва якраз і полягає в тому, що воно є діяльністю, спрямованою на отримання прибутку.

Дещо іншого погляду дотримується японський економіст Содадзі Уера. У нього теж державні інституції поділяються на три групи, формують три сфери. Перша характеризується як сфера "дефіцитного господарства", де надання товарів та послуг здійснюється безоплатно або за цінами нижчими за собівартість (дороги, парки, музеї, деякі комунальні послуги). Другою виокремлюється сфера "господарювання на базі відшкодовування реальних витрат". Сюди відносяться такі підприємства як пошта, телефон, телеграф, система державного заощадження і страхування, водоводи тощо. Третю сферу становить "прибуткове господарство", а саме шахти, залізниці, газо- та електрозабезпечення. На думку С. Уери суспільне підприємництво представлене підприємствами другої та третьої сфери. Він дає ширше тлумачення державному підприємству. Якщо Р. Ліфман пов'язує його з прибутковою діяльністю, то С. Уера не зводить економічну вигоду тільки до грошового зиску. Метою державного підприємництва є не тільки і не стільки отримання доходу, скільки задоволення суспільного інтересу [1, с. 21].

Наведемо ще позицію російських вчених С. Лапіної та Н. Лелюхиної, які дають наступне трактування державного підприємництва. "Воно створює особливий вид підприємницької діяльності, яка здійснюється в рамках держсектору і пов'язана з участю держпідприємств у виробництві і збуті товарів та послуг" [2, с. 69].

Згадані погляди ідуть в одному руслі, створюють розширювальну версію державного підприємництва, включаючи до нього все нові групи підприємств. На основі сказаного вже можна було б перейти до формулювання

власної позиції з цього питання. Але потрібно зреагувати на одну опортуністичну концепцію, що недавно була обнародована. Йдеться про погляди двох російських учених В. Савченко і А. Шулуса. Вони вважають, що термін "державне підприємництво" може відноситися тільки до тих державних підприємств, що діють в конкурентному середовищі і є рентабельними (не виключається їх тимчасова збитковість при стратегічній націленості на прибутковість). На їх думку "держпідприємництво може розглядатися як метод підвищення ефективності держвиробництва..." [3, с. 64-65]. Автори фактично повертаються до первісної звуженої ліфманівської концепції. Логіка їх така: підприємництво є діяльністю, спрямованою на здобування, забезпечення прибутку. Тому державне підприємництво може бути представлене тільки підприємствами, що функціонують у комерційному режимі і налаштовані на отримання додаткової вартості. В даній концепції прибуток визнається вирішальною метою діяльності і таким же критерієм ефективності. Подібний підхід чітко висловив американський економіст Т. Левіт, заявивши таке: "Функції бізнесу полягають у досягненні постійних високих прибутків. Суть вільного підприємництва полягає у гонитві за прибутком будь-яким способом... Нехай держава турбується про загальне благо..." [4, с. 158].

Проте дослідження крупного корпоративного бізнесу, проведені в останні десятиліття, свідчать про те, що максимізація прибутку перестає бути єдиною важливою ціллю підприємництва. Поруч з нею з'являються інші – зміцнення позицій фірми на ринку, зростання обсягу продаж, збільшення "акціонерної вартості" (підвищення курсу акцій корпорацій) тощо.

Все це дало підставу відомому американському економістові Дж. Гелбрейту заявити про те, що для корпорацій "існують інші цілі, більш важливі порівняно з прибутком..." [4, с. 156]. Це свідчить про певну еволюцію поглядів на роль та цілі бізнесу, що віддзеркалює зрушення у самому підприємстві. Отже, в наміри останнього можуть включатися неприбуткові вигоди. "Розвінчання нібито вирішальної ролі максимізації прибутку" (Гелбрейт) відкриває нам шлях до ширшого трактування підприємництва, тим більше державного.

Враховуючи різноманітність державних інституцій та необхідність виокремлення державних підприємств, вкажемо на головні ознаки останніх.

По-перше, це базування на державній власності – повне чи часткове. У першому випадку держава виступає єдиним постачальником капіталу. Відомий економіст і колишній прем'єр-міністр Франції Р. Барр називає їх "Державними підприємствами у строгому розумінні слова" [5, с. 379]. У другому – це змішані підприємства, в яких державний і приватний капітали співпрацюють в реалізації комерційних проектів. Але за умови, що частка першого є переважаючою, і держава має можливість здійснювати стратегічне управління підприємством. Державними вважаються ті підприємства, в управлінні якими ключові посади займають урядовці, що виступають від імені держави-власника. Ряд економістів вважають, що наявність контрольного пакету акцій в руках держави не є обов'язковим атрибутом суспільного підприємства. Уряду достатньо володіти "вагомою" часткою акцій для того, щоб здійснювати ефективний контроль над підприємством. До речі, за рекомендаціями ОЕСР

до державного необхідно зараховувати підприємства, в яких державні органи володіють більшою часткою капіталу (понад 50 %), або ті, які ними контролюються, зокрема, шляхом призначення державних чиновників [6, с. 20]. Останні покликані забезпечити державний інтерес, використання підприємств з метою регулювання економіки, досягнення певних макроекономічних завдань. Отже, "суспільне підприємництво є нічим іншим, як асигнуванням капіталу державою... на реалізацію конкретної діяльності..." [1, с. 35].

По-друге, це налаштованість на реалізацію певних суспільних цілей. На відміну від приватних, що переслідують власні (часто егоїстичні) інтереси, державні підприємства зорієнтовані на забезпечення суспільних благ, громадської користі. Далі, якщо перші "запрограмовані" на забезпечення зростання індивідуального капіталу, то другі – сукупного капіталу суспільства. Це передбачає, що їх функціонування не обов'язково мусить бути високоприбутковим. Реалізація суспільної користі може супроводжуватися обмеженою дохідністю, а в окремих випадках – і збитковістю діяльності. По-третє, це функціонування на засадах підприємництва. Воно означає, що суспільне благо досягається в підприємницькій формі: створені продукти набувають характеру товару і реалізуються через ринок, а діяльність виробників здійснюється на комерційних засадах.

Таким чином, виходячи із сказаного, можна сформулювати наступне поняття "державного підприємства". Під останнім необхідно розуміти господарську одиницю, що повністю чи частково базується на державній власності і здійснює соціально корисну діяльність під суспільним контролем.

Література

1. Кравцевич А.И. Общественное предпринимательство в Японии. – М.: Наука, 1988. – 364 с.
2. Лапина С., Лелюхина Н. Государственное предпринимательство в России (начало XX века)// Вопросы экономики. – 1994, № 8. – С. 12-18.
3. Савченко В., Шурус А. Феномен государственного предпринимательства// Российский экономический журнал. – 1997, № 1. – С. 8-13.
4. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество. – М.: Прогресс, 1969. – 364 с.
5. Барр Р. Политическая экономия, т. 1. – М.: Международные отношения, 1995. – 274 с.
6. Клинова М.В. Государственное предпринимательство в странах Европейского сообщества. – М.: Наука, 1988. – 244 с.

УДК 631.164.23

*Доц. В.І. Копитко, д-р екон. наук – Львівська філія
Дніпропетровського НУЗТ ім. акад. В. Лазаряна;
доц. В.П. Кічор, канд. екон. наук – НУ "Львівська політехніка"*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

Розглядаються особливості структурно-інвестиційної перебудови в агропромисловому комплексі. Пропонуються пріоритети інвестування АПК – інвестиції в базові сфери аграрного виробництва, в наукові розробки, технічне переоснащення, у створення інфраструктурних підрозділів, вирішення соціальних проблем села, шляхом створення механізмів державної підтримки інвестицій.

Ключові слова: інвестиції, капіталовкладення, основний капітал, обіговий капітал, амортизація, прямі іноземні інвестиції.